

Zasługi Fryderyka Redena (1752÷1815) w początkach rozwoju górnictwa węgla kamiennego na Górnym Śląsku.

W 200. rocznicę śmierci

Merits of Frederick Reden (1752÷1815) in the early development of coal mining in the Upper Silesia.

On the 200th anniversary of his death

Prof. dr hab. Janusz Skoczylas^{*)}

Treść: Z okazji mijającej w tym roku 200. rocznicy śmierci Fryderyka Redena, twórcy górnośląskiego górnictwa i hutnictwa warto poświęcić mu kilka refleksji natury historycznej. Wobec obecnych niepokojów i społecznych zawirowań na Górnym Śląsku próba odniesienia się do czasów historycznych, do początków przemysłowego i kulturowego skoku wydaje się naturalnym kierunkiem znalezienia spokoju, wyciszenia i zrównoważonego rozwoju, a także społecznego ukojenia. Bardzo intensywna, ponad 20-letnia praca F. Redena dająca podstawy unowocześnienia i podniesienia górnictwa i hutnictwa, a także dróg dystrybucji ich produktów, na wyższy, co najmniej angielski, poziom dała wspaniałe, zauważalne jeszcze dzisiaj, rezultaty. Przemysł górniczy i hutniczy na Śląsku w okresie działalności i zarządzania przez F. Redena z bardzo zacofanego stał się czołowym ośrodkiem Europy, źródłem politycznych, dyplomatycznych, militarnych, ekonomicznych i kulturalnych sukcesów państwa pruskiego..

Abstract: On the occasion of the 200th anniversary of the death of Frederick Reden, who was the creator of the Upper Silesian mining and smelting, it is worth commemorate him with some historical reflection. Given the current unrest and social turmoil in Upper Silesia an attempt to address the historical times of the beginning of the industrial and cultural change seems to be a natural direction to find peace, sustainable development and social relief. Very intense, over a 20-years-long work of F. Reden gave an opportunity to modernize and improve mining, metallurgy and distribution of their products in the Upper Silesia and to develop them to a higher, at least English, level. It gave great results which are noticeable even today. Mining and metallurgy in Silesia in the period of the F. Reden's management became the leading industry in Europe and a source of political, diplomatic, military, economic and cultural successes of the Prussian state.

Słowa kluczowe:

górnictwo, hutnictwo, węgiel kamienny, kruszce, historia

Key words:

mining, metallurgy, coal, ores, history

1. Wprowadzenie

Burzliwe i skomplikowane stosunki pracy we współczesnym górnictwie nie sprzyjają refleksjom natury historycznej. Dzisiejsza walka, z jednej strony o godny byt, z drugiej zaś o opłacalność przedsięwzięć wyznaczają kierunki, a raczej drogi i bezdroża popytu na węgiel kamienny w Polsce, w krajach Europy i na całym świecie. Rygorystyczna polityka ekologiczna Unii Europejskiej zniechęca do eksploatacji i wykorzystywania tradycyjnych, również w Polsce, źródeł energii w postaci węgla kamiennego i węgla brunatnego, przyczynia się pośrednio do napięć, różnic interesów, a co za tym idzie różnic poglądów na dalszy rozwój energetyki w Polsce w oparciu o eksploatację węgla kamiennych i brunatnych.

Ciągłe ograniczanie rozmiarów eksploatacji węgla kamiennego na Górnym Śląsku, zwały wydobytego i nie-

sprzedanego węgla na przykopalnianych hałdach, lokalne i międzynarodowe napięcia społeczne i polityczne wskazują, że okres dobrej koniunktury na węgiel kamienny mamy już niestety, miejmy nadzieję, że przejściowo, za sobą.

Pamiętamy wprawdzie, jak niekiedy mało trafne były prognozy na temat wyczerpywania się dotychczasowych źródeł energii, głównie ropy i gazu oraz wynikających z tego konsekwencji. Tym niemniej obecna sytuacja nie wróży przemysłowi górnictwu opartemu jedynie na węglu kamiennym niczego dobrego.

Warto w tej sytuacji, w obliczu pewnego kryzysu, wręcz cywilizacyjnego, związanego na Górnym Śląsku z wydobyciem węgla kamiennego, wrócić do początków poszukiwań, odkrywania, szacowania zasobów, wydobycia i wykorzystania tej cennej kopaliny. Doskonałą okazją do tego, niezależnie od bieżącej, ciągle zmieniającej się sytuacji w gospodarce węgla kamiennego, może być 200. rocznica śmierci Wilhelma Friedricha von Redena (1752÷1815), jednego z twórców rozwoju górnictwa i hutnictwa i ogólnego, cywilizacyjnego postępu myśli technicznej, głównie na Górnym Śląsku.

^{*)} Instytut Geologii, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Konsekwencja, upór, wiedza praktyczna, doświadczenie, podróże, praca dla dobra wspólnego były podstawą działań Fryderyka Redena, który swoją niezmordowaną, ponad siły, pracą i postawą był współtwórcą skoku cywilizacyjnego, współtwórcą sukcesu, jakim było przekonanie ówczesnych władców oraz całego społeczeństwa, że węgiel kamienny jest głównym i najbardziej wydajnym i opłacalnym źródłem energii i ciepła dla, nie tylko hutnictwa, ale całej nowej, lepszej opartej na wiedzy rzeczywistości.

2. Kilka danych z życia Fryderyka Redena

W sposób najbardziej przystępny, a jednocześnie barwny dzieje życia F. Redena, motywy i filozofię jego działania oraz osiągnięte rezultaty, w wielu dziedzinach ówczesnej myśli technicznej i gospodarczej zasygnalizował Niemierowski [7]. Opisane z dużą dozą sympatii i podziwu droga życiowa, dzieje postępowania, osiągnięte rezultaty stawiają F. Redena w wyjątkowo korzystnym świetle, gdzie praca dla dobra powszechnego zdaje się być naczelnym wyznacznikiem działań tego wielkiego i zasłużonego dla Górnego Śląska człowieka.

Nieco inne spojrzenie, a może tylko inny punkt widzenia na ogrom przedsięwzięć i osiągnięć F. Redena przedstawiają inni autorzy, m.in. Fuchs [2] i Długoborski [1]. Doceniają oni ogromne zaangażowanie i wymierne rezultaty pracy F. Redena, podkreślając jednak, że nie działał on sam, że nie pracował w próżni, że w końcowym etapie swego twórczego zaangażowania stanął na czele przemian realizowanych przez oświeconych władców i zwierzchników, a przede wszystkim przez solidnie wykształconych i oddanych sprawie urzędników, inżynierów, inteligencji przemysłowej i gospodarczej, dla których techniczny i gospodarczy postęp cywilizacyjny był celem nadrzędnym, był źródłem ekonomicznego, militarnego, politycznego, cywilizacyjnego prestiżu, potęgi i dominacji w Europie.

Cenne jest również spojrzenie W. Kuli [5], który opisał przebieg jesiennej wizyty F. Redena i L. v. Steina w 1781 roku m. in. w Zagłębiu Staropolskim i w innych prowincjach ziem polskich. Chodzi tutaj głównie o raport datowany na 9 listopada 1781 roku, w którym w sposób bardzo kompetentny, F. Reden i L.v.Stein zdobyli szereg cennych informacji dotyczących np. systemu i sposobów poszukiwań i eksploatacji bogactw mineralnych, głównie rud żelaza, cynku i ołowiu, czy tzw. nowinek technicznych, a także sposobów i rentowności zbytu i handlu produktów poddanych nie tylko górniczej ale i technologicznej przeróbce.

W Kula [5] zastanawia się nawet nad wywiadowczym charakterem tej wizyty-misji, obydwu wybitnych postaci pruskiego życia gospodarczego i administracyjnego. Analizuje ich raport, ich fachowe zestawienia, porównania, spostrzeżenia i diagnozy. Przebijają w nich, według Kuli [5] ton pewnej wyższości pruskich urzędników, a także dosyć ostra krytyka wydajności polskich pracowników, ich mentalności i ogólnej beztroskiej niefrasobliwości. Wprawdzie niektórzy inni autorzy (np. Niemierowski[7]) negatywne oceny i diagnozy dotyczące wartości polskiej organizacji i polskiej klasy robotniczej, przypisują bardziej L.v. Steinowi, tym niemniej raport ten, wzorowy pod względem merytorycznym może mieć dwuznaczny wydźwięk o charakterze moralnym, a przede wszystkim narodowościowym i politycznym. Następne rozbiory ziem polskich w całości potwierdziły dwuznaczny, jednak dalekowzroczny, charakter tego typu postępowania.

Fryderyk Reden urodził się 23 marca 1752 roku w Hameln, miasteczku nad Wezerą w rodzinie radcy dworu hanowerskiego. Uczył się w szkole miejskiej w Hanowerze, a w 1770 r.

rozpoczął studia przyrodnicze na Uniwersytecie w Getyndze. Natomiast w 1772 r. przeniósł się na uniwersytet w Halle, gdzie poświęcił się głównie naukom z zakresu prawa, szczególnie prawa górniczego. W latach 1773 ÷ 1774 w Hanowerze zdał dwa egzaminy państwowe, które otwierały mu drogę do wielu stanowisk o charakterze urzędniczym. Dzięki finansowej pomocy stryja Klause mógł, zamiast podjęcia pracy, zwiedzić w 1774 r. Hagę i inne miasta holenderskie, a także francuskie i belgijskie. Także dzięki koneksjom rodzinnym z baronem Antonim Heinitzem, mógł pod jego fachowym i kompetentnym okiem zwiedzić Anglię, jej ważniejsze miasta, a przede wszystkim ważniejsze ośrodki życia gospodarczego, ważniejsze zagłębia przemysłowe. Interesowały ich zasady funkcjonowania kopalń węgla kamiennego, działania koksowni, technologia i rezultaty wytopu rud metali, głównie żelaza, zastosowanie parowych urządzeń odwadniających w kopalniach głębinowych i wiele innych istotnych dla rozwoju górnictwa i hutnictwa problemów, zagadnień, nowatorskich przedsięwzięć oraz wyzwań.

W 1779 r. F. Reden zdobył stopień szambelana dworu pruskiego i honorowego radcy górniczego. Odbył ponadto studia uzupełniające z zakresu geologii i mineralogii pod kierunkiem wybitnego mineraloga Abrahama Gottlieba Wernera w Akademii Górniczej we Freibergu. Także w 1779 r. Reden i Heinitz odbyli wspólną podróż, pielgrzymkę? po wszystkich ważniejszych ośrodkach górnictwa i hutnictwa na Górnym i Dolnym Śląsku. Jednym z rezultatów tego objazdu był szczegółowy 300 stronicowy raport F. Redena, którego diagnoza, wnioski i nakreślone perspektywy zmian i rozwoju zyskały aprobatę króla i ministra i były podstawą do nadania mu 21. X. 1779 r. stanowiska dyrektora Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu.

Blisko 16-letnia samodzielna, pełna energii, wspaniałych wizji i żmudnej codziennej pracy życiowa misja F. Redena dotycząca podniesienia górnictwa i hutnictwa, a także handlu ich produktami na wyższy, co najmniej angielski poziom wytwórczości, coraz częściej przynosiła wymierne pozytywne efekty, kończyła się większym lub mniejszym sukcesem. Jeszcze w 1781 r. F. Reden odczuwając potrzebę większej liczby nowych lepiej wykształconych górników powołał w Świerklańcu pierwszą, śląską szkołę górniczą, która nieco później została przeniesiona do Tarnowskich Gór. W tym samym roku F. Reden, wspólnie z L.v.Steinem odbył wspomnianą już wcześniej, dwumiesięczną rekonesansową podróż po Małopolsce i Wielkopolsce.

Wiele czasu, uwagi i energii poświęcił, w latach 1781=1786 zagadnieniom reaktywacji, w dawnym zagłębiu w okolicy Tarnowskich Gór, eksploatacji ołowiu i srebra. Konieczne stało się uporządkowanie problemów własności, a głównie upaństwowienia wielu terenów nadań górniczych, wybudowania nowej huty i nowej kopalni, uporania się ze sprawami odwodnienia zalanych sztolni i szybów.

To nowe, odważne, wręcz radykalne przedsięwzięcia, mimo wielu oporów, stopniowo, z sukcesem zostawały wcielane w życie. Jednym z efektów kolejnego uznania i docenienia pełnej oddania pracy i nietuzinkowej roli F. Redena było przyznanie mu 14. X. 1786 r. stopnia „wyższego tajnego radcy finansowego”, a także nadanie mu tytułu hrabiego. Innym wyrazem docenienia dotychczasowych osiągnięć F. Redena było ponowne wysłanie go razem z L.v. Steinem do Anglii. Głównym celem tego wyjazdu miało być jeszcze lepsze rozpoznanie produkcji i wykorzystania koksu oraz precyzyjniejsze określenie sposobu wykorzystania maszyn parowych w przemyśle górniczym i hutniczym.

Jednym z rezultatów tej podróży było sprowadzenie na Śląsk Johna Wilkinsona wybitnego hutnika, specjalistę od wytopu żelaza, przy wykorzystaniu koksu. Z kolei w 1789 r.

podczas następnej, trzeciej już podróży do Anglii, F. Reden ponownie kontynuował przemysłowe i technologiczne rozpoznanie angielskich nowinek i wynalazków. Sprowadził także kolejnego specjalistę hutnika Johna Baildona z Szkocji, którego imieniem nazwana została huta, znana jeszcze pod tą nazwą długo po II Wojnie Światowej.

23 lipca 1803 r. Fryderyk Wilhelm II mianował F. Redena, po śmierci A. Heinitza, „rzeczywistym, urzędującym ministrem państwa i spraw wojennych”. W tym czasie więcej uwagi, z racji zajmowanego stanowiska, poświęcił uruchomieniu odlewni żelaza w Berlinie, reorganizacji pruskich żup solnych, budową kanału łączącego rzekę Sprewę z kopalnią wapieni w Rudersdorf leżącym na wschód od Berlina. Natomiast bliskie mu sprawy związane z szeroko pojętym Śląskiem powierzył radcy górnicznemu Ludwikowi Gerhardowi. [7]

Funkcję ministra pełnił do 26 sierpnia 1807 roku, kiedy zwolniony został oficjalnie, z powodu oszczędności rządowych. Jednak główną przyczyną jego zdymisjonowania była postawa wobec Francuzów i Napoleona w czasie wojny prusko-francuskiej. F.v. Reden uznał, że zachowanie zdolności produkcyjnej kopalń i hut państwa pruskiego jest dobrem nadrzędnym. Zachowanie i zabezpieczenie przed zniszczeniem i dewastacją dorobku jego życia ale przede wszystkim dorobku całych Prus w zakresie poznania, wykorzystania i przetworzenia bogactw naturalnych, głównie mineralnych Śląska jest wielokrotnie ważniejsze, niż chwilowe, koniunkturalne, zmieniające się w czasie przejmowanie władzy przez mniej lub bardziej zdolnych królów i cesarzy.

Ta postawa F. v. Redena dotycząca ochrony własności publicznej, państwowej, a przede wszystkim cywilizacyjnego dorobku w zakresie górnictwa i hutnictwa, przed chwilowymi, zmieniającymi się racjami stanu nie wszystkim przypadła do gustu. Warto jeszcze raz podkreślić, że ta dosyć nietuzinkowa postawa lojalności nie wobec władzy, lecz wobec cywilizacyjnych zdobyczy zjednała mu tyle samo zwolenników co i wrogów.

Odsunięty od władzy i od spraw wielkich, którymi zajmował się przez całe dorosłe życie, F. v. Reden usunął się w cień życia publicznego przebywając z żoną w Bukowcu u podnóża Gór Janowickich na Dolnym Śląsku. Poniewczasie, w uznaniu jego zasług otrzymał jeszcze w 1810 roku Wielki Order Czerwonego Orła.

F. v. Reden zmarł 3 lipca 1815 r. w Bukowcu.

3. Podsumowanie

Mijająca w tym roku, 3 lipca, 200. rocznica śmierci Friedricha Wilhelma von Redena przeminie prawdopodobnie bez echa. Problemy dnia codziennego, a także liczne wojny i inne zawirowania dziejowe w Europie spowodowały, że jedynie współcześnie postawiony pomnik F. Redena, stawiany trzykrotnie w Chorzowie jest namacalnym dowodem pamięci, w pewnym stopniu wdzięczności, ale i zapewne tolerancji, a w każdym razie bardzo europejskiego spojrzenia na jego dorobek życia. Skomplikowana sytuacja narodowościowa, polityczna, ekonomiczna, czy religijna wówczas, a w pewnym stopniu i zakresie dzisiaj była i jest przyczyną wielu rozterek, wątpliwości i nieporozumień. Można zaryzykować przekonanie, że nikt niezależnie od motywacji, intencji, postawy i osiągniętych nawet najlepszych i największych sukcesów nie jest bez skazy, czy bez zarzutu, a nawet bez grzechu zaniechania, zaniedbania lub pomijania. F. Redenowi zawdzięcza Śląsk wiele, stąd właśnie, pomimo politycznych zawirowań pomnik Jemu poświęcony dumnie wznosi się w Chorzowie. [6].

Dla autora pierwsze zetknięcie się z nazwiskiem tej postaci miało miejsce po koniec lat sześćdziesiątych ubiegłego tysiąclecia w nieistniejącej już, niestety, kopalni „Walenty-Wawel” w Rudzie Śląskiej. W dziale geodezyjno-mierniczym tej kopalni na starszych przekrojach geologicznych dzisiejszy pokład 510 w warstwach siodłowych był określany jako pokład Reden. Warto również przypomnieć, że założona w Dąbrowie Górniczej w 1785 r. przez mieszczan będzińskich kopalnia, która w 1796 r. została przejęta przez władze pruskie otrzymała nazwę „Reden” [3, 4]. Także w Biertułtowach (obecnie dzielnica miasta Radlin w powiecie wodzisławskim) powstała kopalnia, której w październiku 1841 roku nadano nazwę „Reden”. Była ona eksploatowana w latach 1842÷1873 oraz 1892÷1905 [4].

Prawdopodobnie bardziej wnikliwi i kompetentni badacze lepiej wyraziliby zachwyt i uznanie dla ogromu pracy i wielkości zasług F. Redena dla poznania i rozwoju technologii górnictwa i hutnictwa, dla odwadniania kopalń, rozwoju lądowych i rzecznych dróg transportu oraz handlu węglem i produktami hutnictwa, tym niemniej warto podkreślić, że Długoborskim [1] i Fuchsem [2], że doprowadził on do reformy górnictwa śląskiego, dążył do rozwoju górnictwa węgla kamiennego, do upowszechnienia go jako paliwa w przemyśle ale i w gospodarstwach domowych. Potrafił także zadbać o stworzenie warunków dla eksportu węgla kamiennego ze Śląska do Berlina i innych metropolii Prus.

Oczywiście w krótkim, rocznicowym tekście nie sposób scharakteryzować wszystkich sukcesów F. Redena nie tylko w zakresie górnictwa i hutnictwa, ale także ogólnego postępu technicznego, przemysłowego, ekonomicznego, a w konsekwencji i cywilizacyjnego.

W zasadzie trudno znaleźć monografię dotyczącą różnych dziedzin życia gospodarczego i rozwoju naukowego na Górnym Śląsku, które nie podnosiłyby zasług tego wybitnego organizatora przemysłu [8, 9]. F. Reden uważany jest za odnowiciela, twórcę górnośląskiego górnictwa, a przez niektórych nawet za cudotwórcę [1, 2, 7].

Literatura

1. *Długoborski W.*: Friedrich Wilhelm von Reden jako człowiek oświecenia. w: Z. Kapala (red.), Friedrich Wilhelm von Reden i jego czasy. Muzeum w Chorzowie. Chorzów 2002, s.52÷69.
2. *Fuchs K.*: Hrabia Friedrich Wilhelm von Reden. W: Z. Kapala (red.), Friedrich Wilhelm von Reden i jego czasy. Muzeum w Chorzowie. Chorzów. 2002, s. 70÷90.
3. *Jaros J.*: Historia górnictwa węglowego w Zagłębiu Górnos Śląskim do 1914 roku. Ossolineum. Wrocław-Warszawa-Kraków. 1965.
4. *Jaros J.*: Słownik historyczny kopalń węgla na ziemiach polskich. Śląski Instytut Naukowy. Katowice 1984.
5. *Kula W.*: Szkice o manufakturach w Polsce XVIII wieku. Państwowe Wydawnictwa Naukowe. Warszawa 1956.
6. *Nadolski P.*: Dzieje pomnika hrabiego Friedricha Wilhelma von Redena w Królewskiej Hucie (Chorzowie) w: Z. Kapala (red.), Friedrich Wilhelm von Reden i jego czasy. Muzeum w Chorzowie. Chorzów 2002, s.117 ÷ 135.
7. *Niemierowski W.*: Fryderyk Reden (1752 – 1815). Wszechnica Muzeum Śląskiego. Katowice 1988.
8. *Rzymelka J., A.*: Dzieje poznawania geologicznego Górnos Śląskiego Zagłębia Węglowego do 1870 roku. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Katowice 1988.
9. *Wójcik A., J.*: Zachodni Okręg Górniczy. Studia z Dziejów Geologii i Górnictwa w Królestwie Polskim. Polska Akademia Nauk. Instytut Historii. Warszawa 2008.